

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-774(497.4Litija)"19"

Prejeto: 27. 5. 2011

Blaž Otrin

mag. zgodovine, višji arhivist, Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: blaz.otrin@rkc.si

Ustanovitev župnije Litija leta 1936

IZVLEČEK

Samostojna župnija Litija je bila razglašena 1. maja 1936 in je obsegala kraje, ki so poprej pripadali trem različnim župnijam: Šmartno pri Litiji, Vače in Sava. Razmeroma pozna ustanovitev samostojne župnije je bila v prvi vrsti posledica bližine starodavnega župnijskega središča Šmartno pri Litiji. Zaradi povečanja števila prebivalcev se je leta 1856 v Litijo stalno naselil upokojeni duhovnik. V začetku 20. stoletja so vzklike prve pobude za ustanovitev nove župnije, ki pa ji dolgoletni šmarski župnik Matej Ribar ni bil naklonjen. Ko ga je leta 1930 zamenjal Anton Gornik, je takoj sprožil proces ustanavljanja nove župnije, ki je najprej privedel do ustanovitve duhovnije leta 1931 z ekspozitom Vinkom Lovšinom. Ta je nato vodil dejavnosti, ki so leta 1936 privedle do ustanovitve samostojne župnije v Litiji.

KLJUČNE BESEDE

župnija Litija, župnija Šmartno pri Litiji, župnija Vače, župnija Sava, Vinko Lovšin

ABSTRACT

THE FOUNDING OF THE PARISH OF LITIJA IN 1936

The independent Parish of Litija, which was declared on 1 May 1936, encompassed towns that had previously belonged to three different parishes: Šmartno pri Litiji, Vače and Sava. A relatively late founding of the independent parish was primarily a result of the vicinity of the ancient parish centre Šmartno pri Litiji. Due to the growing population Litija obtained a resident retired priest in 1856. The early 20th century saw the emergence of the first initiatives for the founding of a new parish, which were opposed by the long-time mayor of Šmarje, Matej Ribar. However, when Anton Gornik took over the mayoral office in 1930, he immediately began the process of founding the new parish, which first resulted in the establishment of a vicariate in 1931 with a non-resident priest Vinko Lovšin, who then administered activities that in 1936 ultimately led to the founding of the independent parish in Litija.

KEY WORDS

Parish of Litija, Parish of Šmartno pri Litiji, Parish of Vače, Parish of Sava, Vinko Lovšin

Območje, ki ga je leta 1936 obsegala novoustanovljena župnija Litija, je bilo sestavljeno iz treh župnij: Šmartno pri Litiji, Vače in Sava. Pretežni del novoustanovljene župnije in njeno središče sta bila prej sestavni del župnije Šmartno, zato je tudi glavni poudarek tega sestavka vezan na župnijo Šmartno pri Litiji, ki je bila vseskozi matična župnija podružnične cerkve sv. Nikolaja v Litiji. Litija je imela svojo cerkev že vsaj leta 1581, kar je zabeležil Pavel Bizancij, ki je v imenu oglejskega patriarha opravil vizitacijo oglejskih župnij na Kranjskem.¹ Da je bil patron cerkve sv. Nikolaj, zavetnik splavarjev, brodarjev in mornarjev, je povsem razumljivo, saj je bilo tu zelo razširjeno brodarstvo.

Za časa jožefinskih preureditev župnij 1782–1785 Litija ni bila nikjer omenjena niti kot predlog za lokalijo ali novo župnijo.² Temu je bil gotovo vzrok, da je bila preblizu sedeža župnije v Šmartnu, ki je bil oddaljen le pol ure hoda, sam kraj Litija pa je bil na obrobju župnije in kot tak neprimeren za upravo ostalih krajev, saj so bili nekateri v težko dostopnem gričevju okoli Šmartna. Področje na levem bregu Save, ki je bilo kasneje združeno v župnijo Litija, se je v času jožefinskih reform razdelilo na dve župniji, iz župnije Vače se je namreč izdvojil vikariat Sava, ki je nato leta 1809 postal samostojna župnija. To območje je v Litijo pričelo gravitirati šele po izgradnji mostu sredi 19. stoletja.

Prihod železnice na levi breg Save leta 1849 in izgradnja mostu čez Savo leta 1852 sta močno

spremenila tamkajšnje kraje. Prišlo je do dotoka številnih prebivalcev, razvoja industrije in vsesplošne povezave med desnim in levim bregom reke Save.

Prebivalci trga Litija so leta 1856 pridobili upokojenega župnika Antona Kašmana,³ da se je stalno naselil v Litijo in opravljal nedeljsko in praznično službo božjo. Za ta namen so Litijani preuredili in nadzidali poslopje mežnarije, tako da je duhovnik dobil bivališče v prvem nadstropju, pritličje pa je še naprej ostalo mežnarju.⁴ Kašmanu so Litijani za delovanje zagotovili ustrezne dohodke. To so naredili v soglasju s šmarskim župnikom Jožefom Burgerjem in odobritvijo škofijskega ordinariata. Burger, ki je prošnjo posredoval škofijskemu ordinariatu, je zapisal, da v danih okoliščinah podpira zamisel o nastavitvi upokojenega duhovnika v Litiji, saj bo to precej olajšalo obisk službe božje precejšnjemu številu uradnikov okrajnega glavarstva, ki bivajo v Litiji, in železniškim čuvajem, ki bivajo v novih stanovanjih v okolici Litije. Nadejal se je, da bodo s tem odpravili tudi nekaj primerov »prostaških« mož, ki se niso udeleževali službe božje v župnijski cerkvi. Škofijski ordinariat je po predlogu šmarskega župnika določil, da bo upokojeni duhovnik v podružnični cerkvi sv. Nikolaja ob nedeljah in praznikih ob osmi uri opravljal mašo s kratko pridigo in imel popoldne ob treh krščanski nauk z litanijami in blagoslovom za odrasle. Vse medsebojne pravice in dolžnosti med duhovniki iz Šmartna in prebivalci Litije so ostale nespremenjene, krsti, poroke, pogre-

Stavba prvega župnišča v Litiji leta 1938 (NŠAL 107, predalčniki: Litija).

¹ Höfler, *Trije popisi cerkva*, str. 33.

² NŠAL 2, *Regulacija župnij 1782–1785*, š. 44.

³ Anton Kašman se je rodil leta 1806 v Škofji Loki. V mašnika je bil posvečen leta 1831, službo kaplana in kateheta je opravljal v številnih krajih (Borovnica, Trnovo na Notranjskem, Radovljica, Brezovica, Šmartno pri Litiji, Mengeš),

leta 1845 je postal vikar na Črnučah, kjer je zbolel, tako da je leta 1854 stopil v pokoj. Najprej je šel v Škofjo Loko, nato pa je pet let (1856–1861) deloval v Litiji, za tem se je zopet preselil v Škofjo Loko, kjer je leta 1867 umrl. Prim. Novak, *Zgodovina brezoviške župnije*, str. 180, 181.

⁴ NŠAL 10, Litija, dopis: 24. 7. 1936, št. 3619.

bi in previdevanje bolnikov ter vse pristojbine in dohodki so še vedno ostale pridržane duhovnikom iz Šmartna, prav tako tudi vodenje matičnih knjig.⁵

Kašman je bil tako prvi stalno naseljeni duhovnik v Litiji. V naslednjih letih so mu sledili: Matevž Pogelšek (1861–63), Lovrenc Stupica (1863–73), Jernej Zupančič (1873–1907), nekaj časa, ko je med letoma 1895 in 1897 tam prebival Jakob Rus, sta bila v Litiji celo dva upokojena duhovnika. Ob Zupančičevi smrti je škof Jeglič v svoj dnevnik zabeležil: »Bil je dober duhoven; toda skrajno mehke do vseh, pa se je v Litiji liberalizem lahko in nemoteno razvijal.«⁶ Zupančiču sta sledila še Peter Režek (1907–1912) in Frančišek Kralj (1913–1931).⁷

Za časa delovanja Jerneja Zupančiča so v letu 1884 prenovili in dozidali cerkev sv. Nikolaja. Ladjo cerkve so za petino podaljšali, povišali so zvonik, zamenjali kritino in naredili novo fasado.⁸

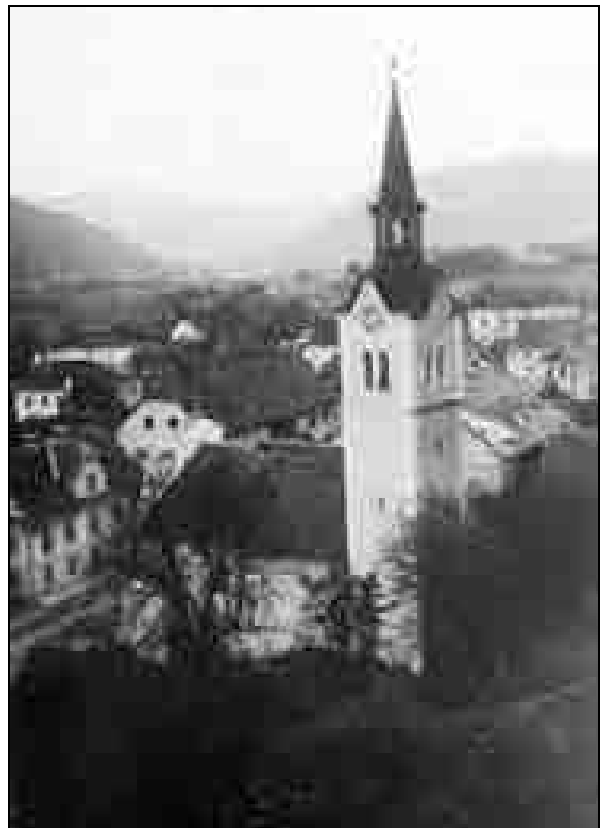
V letu 1888 se je dekan iz Šmartna pri Litiji Jakob Rus pritoževal, da je njegova župnija ena najtežjih v škofiji, in sicer zaradi števila vernikov, ki jih je bilo že nad 4.800, ter predvsem zaradi težkega hribovitega terena. Kot glavno težavo je omenil predvsem vasi, ki so bile od središča župnije oddaljene več kot uro in pol hoda, in še to le peš, kar je oteževalo pastoralno delo, ki ga trije duhovniki v Šmartnu niso zmogli. Dodal je, da si pri dušnem pastirstvu ni mogel kaj dosti pomagati niti z upokojenim in bolnim duhovnikom Zupančičem, ki je bival v Litiji in tam opravljal le nedeljska opravila.⁹

Versko življenje v Litiji in na levem bregu Save je skozi leta vedno bolj pešalo. Škof Jeglič je ob vizitaciji v juniju 1906 ugotovil, da je poleg številnih uspehov v župniji napredovalo tudi zlo, posebno v Litiji in v Šmartnu. Takratnemu župniku Antonu Žlogarju je zato naročil, naj skupaj z upokojenim duhovnikom Zupančičem »... resno premišljuje, kako bi se v Litiji ustanovila nova župnija, kateri bi se pridružile vasi onstran Save iz župnij Sava in Vače. Litija ima gotovo nekaj dohodkov, morda bi se našli viri za župnijo.«¹⁰ Žlogar je oktobra istega leta zapustil župnijo, namesto njega pa je mesto dekana in župnika zasedel Matej Rihar, ki v nadaljnjem delovanju ni pokazal resnega interesa, da bi Litija postala samostojna župnija, v Šmartnu pa je deloval do leta 1930. Glede potrebe po ustanovitvi samostojne župnije, ga je leta 1917 ob vizitaciji opomnil škof Jeglič.¹¹

Litijani so se čedalje bolj distancirali od sedeža župnije v Šmartnu. Leta 1907 se je tako dekan Rihar pritoževal, da so si litijski ključarji prisvojili preveč pravic in želijo sami razpolagati s cerkvenim

premoženjem. Litijani pa so sklicali poseben shod, na katerem so zahtevali, da bi bilo premoženje podružnice sv. Nikolaja in imenovanje ključarjev v rokah trškega zastopstva. Poleg tega so že nekaj let imeli polnočno mašo na božično noč, kar je bilo drugače praviloma pridržano župnijski cerkvi, ter več obredov velikega tedna: v četrtek mašo, postavili so božji grob, na veliki petek so imeli slovesno odkritje sv. križa ter izpostavljenost sv. Rešnje telo, v soboto pa blagoslov velikonočne sveče in mašo. Škofijski ordinariat je po Riharjevem posredovanju vse te obrede vseeno dovolil, da ostanejo, le blagoslov sveče na veliko soboto so morali ukiniti.¹²

Pred prvo svetovno vojno je bila politična večina v litijskem občinskem odboru na strani SLS, vendar pa so se ljudje čedalje bolj oddaljevali od Cerkve, kar je še posebej veljalo za uradništvo in delavstvo. Dekan Rihar je ocenil: »... moralno življenje delavstva, zlasti delavk je deloma zelo slabo. /.../ Uradništvo tovarniško je sicer prijazno do duhovščine, cerkvenega življenja pa ne pozna. Organizacija delavstva je težavna vsled oddaljenosti od župnije, vsled hitre

Cerkev v Litiji leta 1938 (NŠAL 107, predalčniki: Litija).

⁵ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 29. 2. 1856, št. 1348.

⁶ NŠAL 331, *Jegličev dnevnik*, 26. 3. 1907.

⁷ NŠAL 572, Šmartno pri Litiji.

⁸ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 21. 9. 1884, št. 1281.

⁹ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 13. 3. 1888, št. 498.

¹⁰ NŠAL 14, Šmartno pri Litiji, leto 1906, š. 11.

¹¹ NŠAL 14, Šmartno pri Litiji, leto 1917, š. 15.

¹² NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisi: 2. 5. 1907, št. 2176; 3. 7. 1907, št. 3445 in 7. 4. 1908, št. 1683.

menjave delavstva ter proticerkvenega in protiverškega ozračja Litijskega.«¹³ Župnija Šmartno je imela leta 1908 sv. misijon, ki pa se ga Litijani v večini niso udeležili. Prav tako je župnik ugotovil, da je versko-nravna vzgoja najslabša prav v Litiji in dodal, da se povsod, razen v Litiji, izpolnjujejo sinodalna določila glede plesa in cerkvenih žegnanj. Poizkusili so tudi s »pastoralo delavcev«, ki pa se ni obnesla. Kmalu po ustanovitvi Izobraževalnega društva v Šmartnu pri Litiji leta 1907 so namreč ustanovili še Izobraževalno društvo v Litiji. To je leta 1911 vključevalo 58 moških in 153 žensk ter imelo svojo knjižnico. Motor društva je bil kaplan Francišek Krišček, ki je bil v Šmartnu kaplan med letoma 1908 in 1912. Društvo je po njegovem odhodu kmalu zamrlo, saj, kot je zapisal dekan Rihar »... v Litiji ni za vodstvo sposobnih naših ljudi in ne potrebnih prostorov.«¹⁴ V dvajsetih letih 20. stoletja je dekan Rihar ocenil, da je v Litiji precejšen verski in cerkveni indiferentizem, najslabše pa je na levem bregu Save.¹⁵

Kljub slabim verskim razmeram se je zaradi čedalje večjega priseljevanja obisk pri maši v litijski cerkvi povečeval. Od leta 1927 je bila zaradi prostorske stiske v cerkvi, ki je sprejela le 600 ljudi, ob nedeljah vpeljana dvojna služba božja (ob sedmih in desetih), saj je bilo v Litiji, Gradcu in okolici že več kot 2.800 prebivalcev.¹⁶ V dvajsetih letih so Litijani pod vodstvom duhovnika Kralja tudi temeljito obnovili cerkev in njeno okolico. Napravili so nove klopi, uredili vrt pred cerkvijo, namestili nove električne luči, pobarvali streho na zvoniku, zamenjali žlebove, napravili nov tlak in prebelili notranjost cerkve.¹⁷ Podpora za ustanovitev nove župnije Litija je pokazala tudi litijska občina, ko je od leta 1924 za vzdrževanje duhovnika letno namenila 6.000 din, organistu 3.600 din in mežnarju 1.800 din.¹⁸

Župnik Matej Rihar očitno ni bil najbolj navdušen, da bi Litija postala samostojna župnija, razlog za to je bil gotovo tudi v tem, da je gospodarsko močna Litija prispevala veliko sredstev za sedež župnije v Šmartnu. Stvari glede ustanovitve samostojne župnije Litija so se začele resno premikati s prihodom novega dekana – župnika v Šmartnu pri Litiji Antona Gornika,¹⁹ ki je bil umeščen 19. maja 1930.²⁰

Nekaj mesecev po nastopu, 4. novembra 1930, je škofijskemu ordinariatu že poslal predlog za ustanovitev samostojne župnije Litija. V predlogu je zapisal, da je Litija postala velik industrijski kraj, kjer ima sedež sresko načelstvo, okrajno sodišče in mnogo drugih uradov, ima šestrazredno osnovno šolo, meščansko šolo, v kraju je veliko tovarn in svinčen rudnik itd., trg Litija pa je cerkvenoupravno razdeljen na tri župnije: Šmartno pri Litiji, Vače in Sava, v trgu je podružnica sv. Nikolaja, ki jo upravlja upokojeni župnik. Ugotovil je, da ljudje in njihovi župnijski duhovniki razen administrativnega v župnijskih pisarnah nimajo skoraj nikakršnega stika in je zato dušnopastirsko delo onemogočeno, delavstvo je v nevarnosti pred komunizmom, drugi ljudje pa postajajo versko indiferentni. Predlagal je samostojno župnijo, v katero bi spadali kraji iz župnije Šmartno: Litija, Št. Jurij, Veliki vrh, Sitarjevec, Grbin (v kolikor spada v občino Litija), Breg in Tenetiše, iz župnije Sava: Gradec in Ponoviče, iz župnije Vače, Dolnji Log (!). Nova župnija bi tako štela od 2.500 do 3.000 prebivalcev.

Vinko Lovšin, ekspozit in prvi župnik v Litiji (NŠAL 107, predalčniki: Vinko Lovšin).

¹³ NŠAL 14, Šmartno pri Litiji, leto 1911, š. 12.

¹⁴ NŠAL 14, Šmartno pri Litiji, leto 1922, š. 16.

¹⁵ NŠAL 14, Šmartno pri Litiji, leto 1927, š. 17.

¹⁶ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 13. 12. 1929, št. 4851.

¹⁷ *Slovenec*, 15. 9. 1929, št. 210 in NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisa: 12. 4. 1921, št. 1546 in 11. 4. 1928, št. 1313.

¹⁸ *Slovenec*, 9. 7. 1933, št. 153. str. 8 in NŠAL 572, Šmartno pri Litiji.

¹⁹ Anton Gornik (Gora pri Sodražici, 23. 1. 1893 – Šmartno pri Litiji, 15. 3. 1974), v duhovnika je bil posvečen leta 1917, nato je bil kaplan v Starem trgu pri Ložu, pri Sv. Petru v Ljubljani, v Šmihelu pri Novem mestu in v Radovljici. Leta 1930 je postal župnik v Šmartnu pri Litiji, med vojno je bil najprej izgnan na Hrvaško, nato je upravljal župnijo Gora pri Sodražici. Od leta 1946 do 1967 je bil zopet župnik v Šmartnu pri Litiji. Prim. *Okrožnica*, št. 4/1974, str. 26.

²⁰ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 20. 5. 1930, št. 2107.

Škofijski ordinariat je predlog takoj posredoval župnikoma iz Vač in Save. Vaški župnik Jan Rihar je predlogu pritrnil, vendar s pripombo, da iz župnije Vače prideta v poštev kraja Gornji Log (ne Dolnji) in del Gradca. Ta pripomba je bila kasneje tudi upoštevana, saj se je pri poimenovanju kraja dekan Gornik le zmotil. S predlogom se je strinjal tudi župnik iz Save, vendar ostro nasprotoval, da bi bila novi župniji priključena tudi vas Ponoviče, saj da v vseh ozirih gravitira na Savo. Župnik Andrej Širaj je tudi zagotovil, da se v primeru ustanovitve nove župnije odpoveduje osebni odškodnini, zahteval pa je odškodnino za dotedanjo 8% naklado na vse direktne davke v soseski Gradec v korist organista – mežnarja – na Savi in primeren znesek v primeru večjih popravil pri cerkvenih in nadarbinskih poslopih, za katere je do tedaj največ prispevala litijska predilnica.²¹

Dekan Gornik se je lotil tudi verske prenovne in je posebej za Litijo in okolico v litijski cerkvi organiziral sv. misijon, ki je trajal od 30. novembra do 7. decembra 1930. Misijon je vodil lazarist Ludovik Šavli, obisk in odziv vernikov pa je bil po poročilu časopisa *Slovenec* zelo dober.²²

Škofijski ordinariat je v januarju 1931 na podlagi odgovorov župnikov iz Vač in Save prosil župnijski urad v Šmartnu, naj poda vse relevantne podatke za sestavo vloge na ministrstvo pravde v Beograd za ustanovitev župnije. Dne 27. februarja 1931 je škofijski ordinariat Kraljevski banski upravi Dravske banovine posredoval uradno prošnjo z obrazložitvijo ter prošnjo, naj jo posreduje v Beogradu, da se nova župnija čim prej ustanovi. V prošnji so bili poleg že omenjenih pastoralnih razlogov, omenjeni tudi zneski, ki jih za štolnino župniku, za bero in ostale prispevke prispevajo ljudje iz krajev, ki naj bi pripadali novi župniji, ter obveznosti občin do obstoječih župnij. V vlogi so med drugim zapisali, da cerkev sv. Nikolaja zadošča potrebam nove župnije in da bo potrebno kupiti le nov krstni kamen, ni pa zagotovljena ustrežna stavba za župnišče, zato se bo morala zgraditi nova oz. kupiti primerna hiša. Stavba, v kateri je stanoval upokojeni duhovnik, je bila namreč v pritličju namenjena za stanovanje organista, gornje stanovanje pa bi zadoščalo le za enega kaplana. Prav tako naj ne bi bilo težav s pokopališčem, ki je bilo do tedaj v lasti trškega odbora in bi se prostorsko kasneje lahko širilo. Predlog je predvideval, da bi v novo župnijo namestili župnika in dva kaplana, službo organista in mežnarja pa bi lahko opravljala ena oseba. Za dva kaplana so prosili zato, ker se je v Litiji ustanavljala meščanska šola. Glede obsega

župnije predlog ni več vseboval vasi Ponoviče, namesto Dolnjega Loga, pa je bil pravilno zapisan Gornji Log.²³

Dne 22. aprila 1931 se je na pobudo litijskega župana Hinka Lebingerja v restavraciji »Na pošti« vršil sestanek o ustanovitvi nove župnije, ki so se ga udeležili predstavniki vseh krajev, tovarnarji, uradniki in tudi dekan Gornik. Slednji je poudaril potrebo po novi župniji in navedel stroške, ki bi bili s tem povezani, in sicer okoli 200.000 din. Udeleženci sestanka, ki jih je bilo okoli 300, so se strinjali, da je ustanovitev fare sicer potrebna, vendar je čas za to neprimeren, saj so se v luči gospodarske krize bali predvsem prispevkov, ki bi jih morali zbrati. Proti priključitvi k novi župniji so se izrekli tudi zastopniki vasi Gornji Log in Breg ter mnogo ljudi iz Gradca. V dopisu, ki so ga poslali škofijskemu ordinariatu, so zapisali, da so proti vsakršnemu »prisilnemu« zbiranju prispevkov na podlagi doklade na davek ali iz javnih sredstev in da mora biti zbiranje za novo župnijo povsem prostovoljno, župnija pa naj se ustanovi šele tedaj, ko bo zbranih dovolj sredstev. Nekateri so celo zagrozili, da bodo v nasprotnem primeru prekinili stik s Cerkvijo oz. celo izstopili iz nje. Vaški župnik je ob tem ugotovil, da izrazi protesta le kažejo, kako je nova župnija res potrebna, saj so ljudje že povsem odtujeni od Cerkve, da pa gre pri ustanavljanju računati z razpoloženjem ljudstva, zato je predlagal novo rešitev. Zaenkrat naj ostanejo župnije po starem, kaplan iz Šmartna pa naj se preseli v Litijo kot ekspozit ter za dele iz župnij Vače in Save kot delegat. Tako naj se v Litiji vrši aktivno župnijsko življenje, četudi formalno še ne bo obstajala, ko pa se bo poživilo cerkveno življenje, bodo ljudje sami zahtevali popolno župnijo.²⁴

Predlog je naletel na odobravanje, med ljudmi pa se je pričelo z lobiranjem za novega duhovnika, ki bo aktivno deloval v Litiji. Zaokrožilo je ime Pavla Simončiča, kurata v Begunjah, katerega brat je bil ključar v Litiji. To je močno razburilo župnika Gornika, ki je bil v sporu s ključarjem in njegovo družino in je neuradnemu ljudskemu kandidatu ostro nasprotoval, češ da imenovanje Simončiča podpirajo liberalci itd.²⁵

Ban Drago Marušič je šele po preteku polovice leta, 20. avgusta 1931, v Beograd skupaj s svojo oceno posredoval prošnjo škofijskega ordinariata za ustanovitev nove župnije z dne 27. februarja 1931. V oceni je poudaril, da se mu zdi ustanovitev nove župnije v času gospodarske krize povsem neutemeljena, in sicer predvsem zaradi visokih finančnih

²¹ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisi: 4. 11. 1930, št. 4631; 12. 11. 1930, št. 4783 in 24. 11. 1930, št. 4959.

²² *Slovenec*, 7. 12. 1930, št. 280.

²³ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 27. 2. 1931, št. 896.

²⁴ ARS, AS 68, št. 4739/1936, f. 29-2, 1936-38; NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 6. 5. 1931, št. 2055 in *Slovenec*, 26. 4. 1931, št. 94.

²⁵ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 31. 7. 1931, št. 3187.

obremenitev ljudi, ki bi nastale z ustanovitvijo nove župnije.²⁶

Kmalu za tem je 31. avgusta 1931 škofijski ordinariat izdal dekret, s katerim je župnega upravitelja iz Mengša, Josipa Klemenčiča, imenoval za kaplana v Šmartnu, šmarskemu kaplanu Vinku Lovšinu²⁷ pa naročil, »naj se takoj preseli v Litijo in opravlja tam, do ustanovitve samostojne župnije vsa dušnopastirska dela v sporazumu in odvisnosti od župnika v Šmartnu.« Formalno je bil sicer imenovan na mesto kaplana v Polšniku, ki je bilo prosto, saj sta bili v Šmartnu sistemizirani le dve kaplanski mesti, s tem pa so mu zagotovili tudi nekaj dohodkov. Dne 15. septembra je šmarski župnik sporočil, da se je Lovšin že preselil v Litijo.²⁸

Še naprej pa se je vršil revolt prebivalcev okoliških vasi zoper vključitev v novo župnijo Litija. Dne 3. junija 1931 so se v škofijski pisarni oglasili trije posestniki iz vasi Breg in izjavili, da cela vas Breg nasprotuje priključitvi k novi župniji. Konec septembra je 37 podpisnikov iz vasi Breg in Tenečiše svoje nasprotovanje naslovilo še na škofa Rožmana. Šmarski župnik je na to pritožbo odgovoril, češ da je brezpredmetna, ker da sta se ključarja podpisala na nepopisan papir, poleg gospodarjev pa so podpisani tudi otroci in žene, da bi bilo podpisnikov več, glavno nasprotovanje pa da izvira iz tega, ker želijo biti pokopani v Šmartnu in želijo še naprej hoditi v cerkev v Šmartno.²⁹

Škofijski ordinariat je glede ustanovitve ekspoziture 7. oktobra 1931 posredoval na bansko upravo in 29. oktobra 1931 dobil odgovor, da so prošnjo s priporočilom predložili ministrstvu pravde v Beograd.³⁰ Minister pravde je 12. novembra 1931 odobril sistemizacijo tretjega kaplana v Šmartnu pri Litiji, eksponiranega v Litiji, vendar le za čas, dokler se v Litiji ne ustanovi samostojna župnija, mesto kaplana na Polšniku pa je bilo zamrznjeno.³¹ Litijska cerkev je tako postala duhovnija, Lovšin pa ekspozit v Litiji, s tem pa je bil storjen naslednji pomemben korak k samostojni župniji.

Žig duhovnije Litija (NŠAL 10, Šmartno pri Litiji).

Banska uprava je nato ministrstvo pravde ponovno povprašalo glede ustanovitve samostojne župnije, to pa ji je 29. decembra 1931 vlogo vrnilo z obrazložitvijo, ki jo je sugeriral ban Marušič, da naj se počaka na ugodnejše razmere, saj bi ustanovitev samostojne župnije v Litiji močno finančno obremenila tamkajšnje gmotno slabo stoječe vernike in da sistemizacija novega kaplanskega mesta zaenkrat zadošča potrebam vernikov.³² S tem je bila ustanovitev župnije začasno zamrznjena.

Redni dohodki za ekspozita so bili zelo nizki. 6.000 din je letno prispevala občina Litija, banska uprava mu je na podlagi zakonov določila letno kongruo v višini 1.820 din in še 400 din starostne doklade,³³ nekaj denarja je dobil še kot katehet v šoli. Poleti 1933 je ravno zaradi dohodkov prišlo do hude zaostritve in celo začasne odprave nedeljske maše in odhoda ekspozita Lovšina iz Litije. Do tega je prišlo, ker župan Franc Lajovic kljub zahtevi občinskega odbora v proračun za leto 1933 ni dal postavke za vzdrževanja litijskega duhovnika, mežnarja in organista, ki so tako ostali tako rekoč brez dohodkov. Šmarski dekan je posredoval na občini za ureditev razmer, a brezuspešno, zato je Lovšin napovedal, da bo zapustil Litijo. Dne 16. junija je bil sklican sestanek trškega odbora, na katerem so hoteli rešiti spor z županstvom. Na ta sestanek, ki se je vršil v Meškovi gostilni, je prišlo tudi mnogo ogorčenih prebivalcev iz Gradca in Litije, ki so zahtevali, da občina zagotovi sredstva. Župan na sestanku ni hotel pristati na odobritev sredstev, zaradi česar je prišlo do vroče debate, v katero so posegali predvsem tisti, ki so zagovarjali, da je sredstva potrebno zagotoviti. Stvar je šla tako daleč, da so morali posredovati celo orožniki in sestanek razpustiti.

V nedeljo, 2. julija 1933, je po opravljeni deseti maši s prižnice dekan Gornik prebral pismo litijskega glavarja Podboja, ki je izrazil željo, da se zaplet razreši, nato pa nadaljeval, da je povsem neprijetno, da bi v Litiji deloval samo upokojeni du-

²⁶ ARS, AS 68, št. 4739/1936, f. 29-2, 1936–38.

²⁷ Vinko Lovšin je bil rojen 7. 1. 1891 v Ribnici. V mašnika je bil posvečen 14. 6. 1919. Od leta 1924 do 1930 je bil kaplan v Metliki, nato je bil imenovan za kaplana v Šmartnu pri Litiji, od 31. 8. 1931 je bil ekspozit v Litiji, 1. 5. 1936 župnijski upravitelj, 31. 3. 1937 pa župnik v Litiji. Med vojno je bil pregnan iz Litije, po vojni je emigriral v tujino, 17. 3. 1953 umrl v Buenos Airesu v Argentini. Prim. NŠAL 99, službene tabele, š. 9 in *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, str. 447.

²⁸ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisa: 31. 8. 1931, št. 3637 in 15. 9. 1931, št. 3829.

²⁹ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisi: 5. 6. (št. 2346); 1. 10. (št. 4067) in 10. 10. (št. 4193) 1931.

³⁰ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 7. 10. 1931, št. 4130 in 29. 10. 1931, št. 4498.

³¹ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 26. 11. 1931, št. 5017.

³² ARS, AS 68, št. 4739/1936, f. 29-2, 1936–38 in NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 11. 1. 1932, št. 284.

³³ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisa: 1. 2. 1932, št. 578 in 30. 10. 1933, št. 4365.

hovnik, ki bi bil menda cenejši, saj je v Litiji in bližnji okolici z velikim številom prebivalcev preveč dela in je edina rešitev ustanovitev samostojne župnije, ki jo podpira tudi škof. Nato je nadaljeval: »Ker pa peščica neodgovornih ljudi fanatično nasprotuje tej ustanovitvi in ne samo to, ovirajo in nagajajo, kjer le morejo, je moralo cerkveno predstojništvo poseči po najskrajnejšem, da je to nedeljo (2. julija) ukinilo vršenje služb božjih in sploh vseh cerkvenih opravil v litijski podružnici.« Na koncu je šolski zbor pod vodstvom Lovšina za slovo zapel pesem, verniki pa so se ogorčeni razšli. Cerkev so zaklenili, Lovšin pa je zapustil Litijo.³⁴

Da bi rešili zaplet, so imeli 20. julija sestanek mešane komisije na sedežu občine Litije. Na sestanku so sklenili, da bo dala občina duhovniku zastoj razsvetlavo, obrtniki pa mu bodo dali nagrado za deseto mašo. Prav tako so sklenili, da bo občina dala zastoj razsvetlavo mežnarju, trški odbor pa še mesečno 150 din, za organista pa so razpisali prosto mesto, ki bo združeno s službo občinskega sluge, do tedaj pa bo službo opravljal Peter Jereb.³⁵ Po tem dogovoru se je Lovšin zopet vrnil v Litijo.

Kmalu pa je ponovno prišlo do težav. Občina do decembra 1933 glede mesta organista ni storila nobenega koraka, zato so nekateri verniki na pobudo cerkvenega predstojništva posredovali na občini, in ta je le razpisala obljubljeni prosto mesto organista, ki naj bi pričel z delom 1. januarja 1934. Občina je nato sama izbrala organista, čemur je »cerkveno predstojništvo« ostro nasprotovalo in prišlo je do ponovne zaostritve, tako da od 1. januarja 1934 v cerkvi nekaj časa ni bilo orgljanja.³⁶

V maju 1934 so zaradi nenehnih konfliktov razrešili ključarja Simončiča in na njegovo mesto imenovali ključarja Franca Volka,³⁷ ta pa je kmalu odstopil in v avgustu 1935 ga je nadomestil Franc Mrak.³⁸

Tekom leta 1934 je prišlo do sprave med županstvom in Lovšinom ter ostalimi protagonisti glede ustanovitve župnije, tako da so ustanovili Odbor za ustanovitev župnije Litija, ki ga je kot predsednik vodil župan Lajovic, poleg njega pa so bili v odboru še tajnik in trije odborniki, med njimi ekspozit Lovšin.³⁹

Priprave na ustanovitev so se načrtno nadaljevale. V maju 1934 je Lovšin podal na škofijo prošnjo, da bi se v litijski cerkvi kupil krstni kamen in bi se lahko pričelo krščevanje in vodenje matičnih

knjig, saj k službi božji prihaja 2.800 ljudi, vendar se s tem predlogom niso strinjali okoliški župniki in predlagali, da se s tem počaka do ustanovitve samostojne župnije. S temi mnenji je soglašal tudi škofijski ordinariat in prošnja je bila zavržena.⁴⁰

Škofijski ordinariat je 22. avgusta 1934 povprašal novega župnika na Vačah Antona Porento, ki je mesto župnika na Vačah prevzel leta 1933, kaj meni o priključitvi vasi Gornji Log in dela Gradca k novi župniji Litija. Župnik je odgovoril, da se s predlogom načeloma strinja, saj sta kraja zelo blizu Litije in gospodarsko in družabno gravitirata v Litijo. Dodal pa je, da si ljudje ne želijo sprememb, ker si želijo biti pokopani na istem pokopališču kot njihovi predniki, in se bojijo stroškov, ki bi bili povezani z ustanovitvijo nove župnije in odkupom pravic starih župnij. Župnik je po organistu povprašal prebivalce obeh krajev in v Gornjem Logu so bili vsi za župnijo Vače (13 hiš oz. 65 prebivalcev), v Gradcu pa je bilo od 47 družin 15 za Vače, in sicer stari zemljiški posestniki.⁴¹

Pripombe glede ustanovitve nove župnije v Litiji so podali tudi z občine Šmartno pri Litiji z obrazložitvijo, da bodo v primeru ustanovitve nove župnije velik del finančno najboljše stoječih župljanov izločili iz župnije Šmartno, pri čemer bi bila nato vsa bremena za popravo cerkve in nadarbinskih poslopij naložena povečini le malim kmetom in kočarjem, zato so predlagali od občine Litija letno odškodnino v višini 18.000 din ali pa opustitev projekta ustanavljanja nove župnije.⁴²

Odbor za ustanovitev župnije Litija je v letu 1935 še poživil delovanje. Župan Lajovic in ekspozit Lovšin sta iskala soglasje in podporo pri različnih uradih in osebnostih v Litiji in izven nje. Odbor je na škofijo 8. februarja 1935 vložil prošnjo, naj se obnovijo prizadevanja za ustanovitev župnije, sprožena 27. februarja 1931, ter naj pri vlogi popravi oz. doda, da je pri obstoječi cerkvi v Litiji in njeni opravi vse pripravljeno, da je za duhovščino in pisarno poskrbljeno z lastno cerkveno hišo, organist in mežnar sta že sedaj zaposlena in ostaneta v istem razmerju, za morebitne naprave, ki jih bodo potrebovali kasneje, pa se ne bo zahtevalo nikakršnih prisilnih dajatev od župljanov, ampak se bodo vsa sredstva zbirala s prostovoljnimi prispevki.⁴³

Občinski odbor v Litiji je na svoji seji 13. marca 1935 soglasno sprejel sklep, da je ustanovitev župnije nujno potrebna, poleg tega pa še dodal, da bo iz občinskih sredstev občina neobvezno po možnostih prispevala za popravila sedanje cerkvene hiše in na-

³⁴ *Slovenec*, 9. 7. 1933, št. 153, str. 8, NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, spisi, ustanovitev župnije Litija, dopis 18. 6. 1933, s. 15, NŠAL 572, Šmartno pri Litiji.

³⁵ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, leto 1933, št. 2971.

³⁶ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, leto 1934, št. 980.

³⁷ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 14. 5. 1934, št. 2087.

³⁸ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 7. 8. 1935, št. 3383.

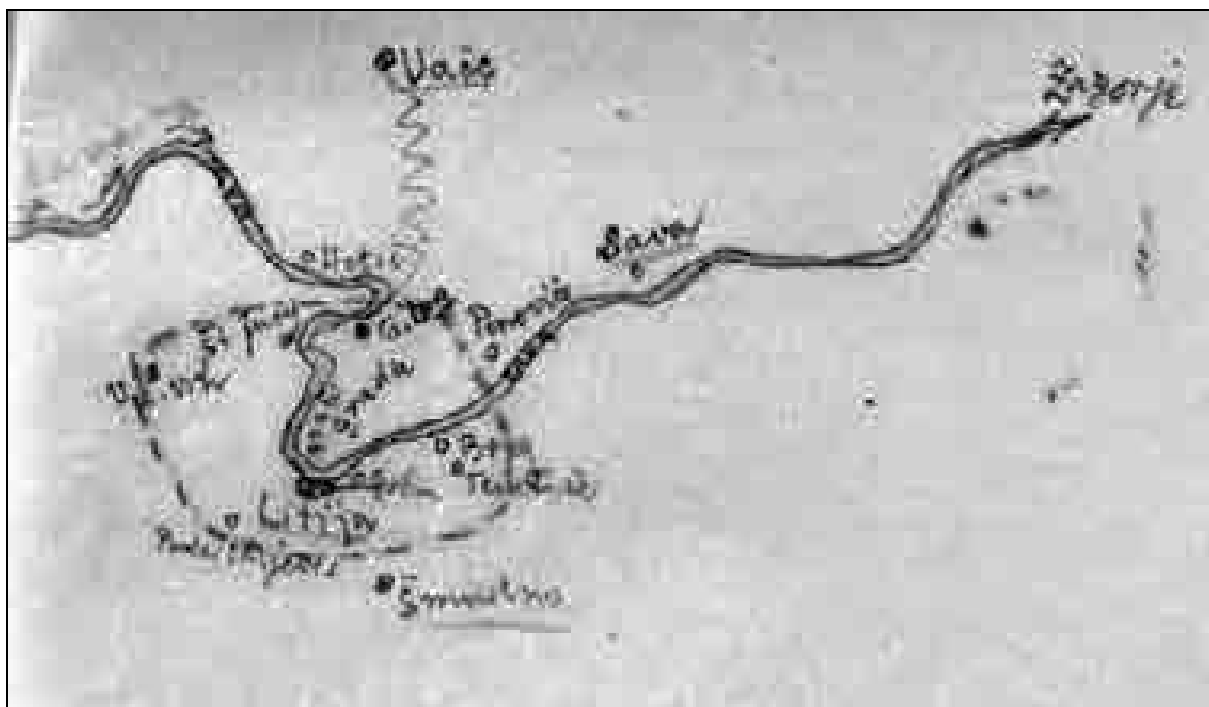
³⁹ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 8. 2. 1935, št. 857.

⁴⁰ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, leto 1934, št. 2164, 2165, 2267.

⁴¹ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 25. 8. 1934, št. 3659.

⁴² NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 22. 9. 1934, št. 4176.

⁴³ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisa: 24. 8. 1935, št. 3634 in 8. 2. 1935, št. 857.

Skica meja nove župnije Litija, ki jo je Vinko Lovšin priložil k prošnji banu Marku Natlačenu 24. oktobra 1935 (ARS, AS 68, št. 4739/1936, f. 29-2, 1936-38).

bavo krstnega kamna.⁴⁴ Škofijski ordinariat je za ustanovitev župnije 20. aprila 1935 ponovno posredoval pri banski upravi, ki je 13. julija prošnjo s svojo oceno posredovala v Beograd.⁴⁵

V vmesnem času sta sresko načelstvo v Litiji in banska uprava povprašala okoliške občine o njihovem mnenju glede nove župnije. Občine Vače, Št. Lambert in Šmartno pri Litiji so se opredelile proti novi župniji. Sreski načelnik je po poizvedovanju izrazil nasprotovanje novi župniji, ker bi ustanovitev negativno vplivala na gmotni položaj ljudi in ker je obstoječe stanje z ekspozitom v Litiji zadovoljivo. Krajevno starešinstvo Trga Litija je v okviru poizvedovanja na svoji seji 9. maja 1935 sklenilo, da pokopališče v Litiji obdrži v svoji lasti, da pa ga namerava še razširiti in dovoljuje, da se bo uporabljalo za vse župljane nove župnije.⁴⁶

Ban Dinko Puc je nato 13. julija 1935 vlogo za ustanovitev župnije posredoval na ministrstvo pravde v Beograd. V vlogi je med drugim ocenil, da je prošnja povsem neutemeljena, saj da je gospodarski položaj še slabši kot leta 1931, poleg tega pa ustanovitvi nasprotujeta občini Št. Lambert in Vače, občina Šmartno pri Litiji zahteva finančno podporo

ljudi, ki bi bili v novi župniji, občina Litija pa nasprotuje vsakemu prisilnemu pobiranju sredstev.⁴⁷

Iz Beograda so 8. avgusta 1935 odgovorili, da se bo postopek ustanovitve lahko nadaljeval, ko bo pri vseh zainteresiranih doseženo vsaj moralno soglasje. Lovšin je za tak odgovor povsem po pravici okrivil banovino, da nalašč noče predložiti ustrezne vloge in zavračuje ter se naslanja zgolj na nestrinjanje sosednjih občinskih odborov, ki da jih, kot je zapisal Lovšin: »... zadeva prav nič ne briga in ki niso in ne bodo naši farani,« čeprav je 95% vseh bodočih župljanov za novo župnijo.⁴⁸

Sredi leta je prišlo do pomembne politične spremembe, ki je olajšala ustanovitev župnije. Nekdanja SLS je vstopila v vlado in režimsko Jugoslovansko radikalno zajednico. Notranji minister Anton Korošec je za banske svetnike imenoval privrženca SLS, za bana pa je bil imenovan Marko Natlačen, s čimer so bili dani pogoji za ugodno vlogo banovine na ministra pravde v Beograd. Škofija je 3. oktobra 1935 ponovno pisala banski upravi, naj vzame v pretres vlogo za ustanovitev župnije Litija.⁴⁹ Banovina se je nemudoma odzvala in pospešila sklepni del procesa ustanovitve župnije.

⁴⁴ ARS, AS 68, št. 4739/1936, f. 29-2, 1936-38; NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 24. 8. 1935, št. 3634.

⁴⁵ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisa: 18. 4. 1935, št. 1891 in 8. 8. 1935, št. 3459.

⁴⁶ ARS, AS 68, št. 4739/1936, dopis sreskega načelstva banovini z dne 18. 6. 1935, in dopis Načelstva trga Litija z dne 24. 5. 1935, f. 29-2, 1936-38.

⁴⁷ ARS, AS 68, št. 4739/1936, f. 29-2, 1936-38.

⁴⁸ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisa: 20. 8. 1935, št. 3459 in 24. 8. 1935, št. 3634.

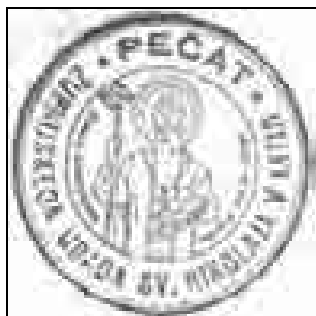
⁴⁹ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 3. 10. 1935, št. 3634.

V nadaljevanju je bilo potrebno določiti predvsem še vprašanje odškodnin prvotnim župnijam in dokončen teritorij nove župnije. Cerkev sv. Nikolaja, v kateri so leta 1934 naredili še dodatno spovednico, je bila za ustanovitev povsem pripravljena, potrebovali so le še nov krstni kamen.

Župnik v Vačah je zahteval, da nova župnija Litija plačuje za kaplanovo in mežnarjevo bero ter štolnino župniku. Ekspozit Lovšin je temu nasprotoval, češ da se vse dušnopastirsko delo razen krstov v Zgornjem Logu in delu Gradca, ki pripada župniji Vače, že tako ali tako vrši iz Litije. Dodal je, da bera za kaplana odpade, ker ga v Vačah ni, bera za mežnarja se že tako ali tako daje v Litijo, glede štolnine pa bo župnik res nekoliko prikrajšan, vendar bo razbremenjen tudi dela.⁵⁰

Banovina je na podlagi dopisa z dne 3. oktobra 1935 pozvala prizadete župnijske urade, da ji sporočijo, kdaj bi bilo treba s konkurenco župljanov popraviti cerkvena in nadarbinska poslopja in koliko bi to stalo. Župnijski urad Šmartno je sporočil, da bi bilo potrebno še v tekočem letu izvršiti popravila v višini 21.000 din, v župniji Sava v prihodnjih petih letih za 20.000 din, župni urad v Vačah ni priobčil nobenih popravil, zahteval pa je, da bi od nove župnije dobil letni pavšal v višini 2.000 din. Banska uprava je predlagala, da se prispevki za popravo odložijo na čas po ustanovitvi župnije, škofijski ordinariat pa se je s tem strinjal.⁵¹ Ekspozit Lovšin je 21. oktobra 1935 zadevo glede ustanovitve tudi osebno predstavil banu Natlačenu, tri dni kasneje pa mu je vse razloge za ustanovitev skupaj s skico meja nove župnije poslal tudi pisno.⁵²

Glede obsega nove župnije je šmarski župnik v aprilu 1935 predlagal, naj se k novi župniji priključi celotni Gradec, poleg tega pa še dodal, naj se v Litiji sistemizirata dve kaplanski mesti.⁵³ V februarju 1936 je predlagal, da se vas Podsitarjevec izloči iz

Žig župnije Litija (NŠAL 10, Litija).

predlaganega obsega nove župnije Litija in obdrži v Šmartnu, ker otroci hodijo v šolo v Šmartno.⁵⁴

Dne 2. marca 1936 je ban Marko Natlačen ministrstvu pravde v Beograd predložil ponovno prošnjo za ustanovitev župnije. V njej je poleg številnih potreb po ustanovitvi župnije ovrgel prejšnja odklonilna stališča svojih predhodnikov, češ da je ustanovitev neprimerna zaradi prevelike finančne obremenitve ljudi. To je utemeljil z dejstvom, da je za domovanje duhovnikov vse zagotovljeno in da bodo njihovo plačo krili državni poračun oz. verski sklad od aprila 1937 dalje, in z zagotovilom škofijskega ordinariata, da od ljudi ne bodo zahtevali nikakršnih prisilnih dajatev. Glede zahtev starih župnij po odškodninah pa je zagotovil, da tudi te ne bodo resneje prizadele ljudi, saj bodo upravna oblastva morebitne zahteve glede popravil reducirala le na neodložljiva in najnujnejša, zahteva po letni podpori 2.000 din župnije Vače pa je označil za neizvedljivo, ker je v nasprotju z veljavnimi načeli.⁵⁵

V Beogradu so prošnjo 12. marca 1936 odobrili, s tem je bila pot za ustanovitev župnije odprta. Odobrili so sistemizacijo mesta župnika in dveh kaplanov ter okvirni obseg župnije, ki pa ga je nato natančno opredelil še ekspozit Lovšin.⁵⁶ Za ugodno in hitro rešitev je pri ministru pravde v Beogradu posredoval tudi Marko Krek.⁵⁷ V smislu kanona § 1428 je 14. aprila 1936 ustanovitev nove župnije odobril še stolni kapitelj v Ljubljani.⁵⁸

Na podlagi odobritve ministra pravde in stolnega kapitlja je škof Gregorij Rožman 17. aprila 1936 izstavil listino o ustanovitvi nove župnije sv. Nikolaja v Litiji, ki naj bo razglašena na god apostolov Filipa in Jakoba 1. maja 1936. Nova župnija je obsegala kraje iz župnije Šmartno pri Litiji: Litija, Št. Jurij, Veliki vrh, Grbin (razen št. 15, 16, 17, in 18), Breg (razen št. 26–30) in Tenetiše; iz župnije Sava: Gradec, kolikor ga spada v to župnijo, in iz župnije Vače: Gradec, kolikor ga spada v to župnijo, ter Gornji Log. Podružnična cerkev sv. Nikolaja je bila s tem razglašena za župnijsko, podružnici sv. Katarine na Bregu in sv. Jurija pri Poganiku pa za podružnični cerkvi v Litiji. Župnija je bila pridržana škofu za prosto podeljevanje. Vse obvezne dajatve prebivalcev iz krajev nove župnije do prejšnjih duhovnikov oz. cerkvenih uslužbencev so se prenesle na duhovnike in cerkvene uslužbence nove župnije, in sicer brez odškodnine dotedanjemu osebju. Za cerkev v Litiji je bilo naročeno, naj se naredi nov krstni kamen, ostala cerkvena oprava je

⁵⁴ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, leto 1936, št. 706.

⁵⁵ ARS, ARS, AS 68, št. 4739/1936, f. 29-2, 1936–38.

⁵⁶ ARS, ARS, AS 68, št. 4739/1936, f. 29-2, 1936–38; NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopisa: 24. 3. 1936, št. 1541 in 4. 4. 1936, št. 1638.

⁵⁷ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, spisi, ustanovitev župnije Litija, dopis: 21. 3. 1936, š. 15.

⁵⁸ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 14. 4. 1936, št. 1771.

⁵⁰ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 30. 1. 1936, št. 631.

⁵¹ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 7. 3. 1936, št. 1319.

⁵² ARS, ARS, AS 68, št. 4739/1936, dopis Vinka Lovšina banu Natlačenu z dne 24. 10. 1935, f. 29-2, 1936–38.

⁵³ NŠAL 10, Šmartno pri Litiji, dopis: 18. 4. 1935, št. 1891.

Prva stran ustanovne listine župnije Litija (NŠAL 10, Litija).

zadostovala, prav tako župnišče, pisarna in pokopališče; organist in cerkovnik pa sta ostala v službenem razmerju. Za morebitna nova poslopja, ki bi se gradila kasneje, je bilo določeno, da se bodo financirala le s prostovoljnimi prispevki.⁵⁹

Za prvega župnijskega upravitelja župnije Litija je bil z dnevom izdaje ustanovne listine imenovan Vinko Lovšin.⁶⁰ Dne 22. aprila 1936 je ustanovitev nove župnije na podlagi vseh odobritev razglasila tudi Kraljevska banska uprava Dravske banovine.⁶¹

⁵⁹ NŠAL 10, Litija, ustanovna listina, 17. 4. 1936. št. 1838.

⁶⁰ NŠAL 10, Litija, 17. 4. 1936, št. 1839.

⁶¹ ARS, AS 68, št. 4739/1936, f. 29-2, 1936-38.

Takoj ko se je izvedelo za ustanovitev nove župnije in neposredno po svečani razglasitvi, so novi župniki Litija ostro nasprotovali nekateri prebivalci Zgornjega Loga, Brega in Tenetiš ter zagotovili, da ne bodo sprejeli nove župnije ter da bodo »napram njej mrtvi otroci, ali pa suhe veje na njenem drevesu,« vendar ti protesti niso spremenili mej nove župnije.⁶²

O ozračju in slovesnostih ob ustanovitvi nove župnije je 1. maja pisal časopis *Slovenec*: »Novi župljani so se prav posebno pripravljali na ta dan, s katerim so tudi v cerkvenem oziru dosegli svojo samostojnost. Pripravljalni odbor za zunanjo proslavo /.../ se je zelo potrudil za okrašenje litijskega trga. Okoliški župljani /.../so navozili v Litijo nad 50 mlajev, katere so vrli litijski fantje postavili po trgu, ki se je spremenil v gozd zelenih smrek. Dekleta /.../ pa so pridno pletle zelene vence in ž njimi prav razkošno okrasile župnijsko cerkev sv. Nikolaja. Pa tudi industrijski Gradec ni zaostal za Litijo. Predilniški delavci so postavili številne mlaje. /.../ Na predvečer cerkvenih slovesnosti so po okoliških gričih in hribih zagoreli kresovi, litijski trg je bil slavnostno razsvetljen, pokali so topiči, z zvonika pa se je razleglo slovesno pritrkavanje /.../« Slovesna razglasitev nove župnije sv. Nikolaja v Litiji je bila pred deseto mašo, ko je dekan Gornik prebral listino o ustanovitvi župnije, sledila pa je slovesna sv. maša, med katero so cerkveni pevci peli Rihovskyovo *Missa Loretta* s spremljavo orkestra.⁶³

S tem je bila po petih letih intenzivnih prizadevanj ustanovljena samostojna župnija Litija, ki pa je nemoteno delovala le pet let, nato pa je njeno delovanje nasilno prekinil nemški okupator.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 68 – Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, f. 29-2, 1936–38.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

NŠAL 2, Škofijski arhiv Ljubljana 2, š. 44.

NŠAL 10, Škofijski arhiv Ljubljana – župnije, Šmartno pri Litiji, Litija.

NŠAL 14, Vizitacije, š. 11, 12, 15–17.

NŠAL 99, Škofijski arhiv Ljubljana – razno, š. 9.

NŠAL 107, Fotografska zbirka, predalčniki.

NŠAL 331, Zapuščina: Anton Bonaventura Jeglič.

NŠAL 572, Zapuščina: Frančišek Pokorn, Šmartno pri Litiji.

NŠAL, Župnijski arhiv Šmartno pri Litiji, š. 15.

TISKANI VIRI

Okrožnica, 1974, št. 4. Ljubljana : Nadškofijski ordinariat v Ljubljani.

ČASOPISI

Slovenec, 1929–1936.

LITERATURA

Höfler, Janez: *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*. Ljubljana : SAZU, 1982.

Letopis Cerkve na Slovenskem 2000. Ljubljana : Nadškofijski arhiv Ljubljana, 2000.

Novak, Josip: *Zgodovina brezoviške župnije*. Ljubljana, 1907.

S U M M A R Y

The founding of the Parish of Litija in 1936

The independent Parish of Litija was declared on 1 May 1936. It comprised places that had formerly belonged to three different parishes, i.e. Šmartno pri Litiji, Vače and Sava. The relatively late establishment of the independent parish was mainly due to the vicinity of the ancient parish centre in Šmartno pri Litiji. Following the construction of the bridge in 1852 Litija became the gravitational centre of nearby places from either bank of the Sava River. Due to the growing population, Litija obtained a resident retired priest in 1856 who celebrated Sunday and holiday masses at the local church and carried out Sunday religious instruction. In the early 20th century the unfavourable religious conditions gave rise to initiatives to found a new parish, which met with opposition of the long-time mayor of Šmarje, Matej Rihar. However, once Anton Gornik took over the mayoral office in 1930, he immediately launched the process of founding a new parish. At his behest, the diocesan ordinariate sent the first request to the Banovina administration for the founding of an independent parish in Litija on 27 February 1931. At the end of the year the request was denied by the Ministry of Justice in Belgrade on the grounds that it would impose a heavy financial burden for the

⁶² NŠAL 10, Litija, dopisa: 26. 4. 1936, št. 2037, in 7. 5. 1936, št. 2313.

⁶³ *Slovenec*, 1. 5. 1936, str. 8.

poor local population. The first request for the establishment of an independent parish in Litija envisaged the construction of a new parson's house and payment of compensation to old parishes. The idea also met with the opposition of a large majority of people who would belong to the new parish, as they were afraid to shoulder high costs, whereas others wanted to remain in the old parishes for the sake of keeping up with the tradition. Therefore, instead of a parish, Litija established a vicariate in 1931 presided by a non-resident priest from Litija. The latter position was given to Vinko Lovšin, who then organised activities for the establishment of the parish and was later nominated the first parish administrator. In the following years Lovšin succeeded in uniting people and causing them to embrace the idea of an independent parish, so that in the beginning of 1935 the Committee for the Founding of the Parish of Litija sent the diocesan

ordinariate a new request, this time with an important addition that the existing church building only sufficed for a new parson's house and that all funds would be collected only from voluntary contributions. However, due the opposition from the surrounding municipalities and especially the negative opinion of Ban Dinko Puc, the authorities in Belgrade denied the request for the same reasons as the one in 1931. In autumn 1935 the leading positions in the Banovina were taken over by former members of the Slovenian People's Party, who made sure that the next request, which was sent to Belgrade in spring 1936, received a positive answer. On the eve of the proclamation of the new parish they also took care of the last details and saw to it that no compensation was to be paid to the old parishes. On 17 April 1936 Archbishop Gregorij Rožman issued a charter of the Parish of Litija, which was solemnly proclaimed on 1 May 1936.

Središče Litije med obema svetovnjima vojnama (hrani: Javni zavod za kulturo, Litija).